

MERALARIMIZ İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ahmet Gökkuş

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü-Çanakkale

agokkus@yahoo.com

TÜRKTOB Dergisi 2018
Sayı: 25 Sayfa: 6-8

Meraların Önemi

Çayır ve meralar, çiftlik hayvanlarının temel kaba yem kaynağı olmalarının yanında, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği, yaban hayatının vazgeçilmez, canlı çeşitliliği ile genetik kaynak oluşturması ve değişik kullanımlara hizmet etmesi gibi çok sayıda ekolojik işlevi üstlenmiş doğal bitki örtüleridir. Bu işlevlerinin başında en önemli kaba yem kaynağı olmaları gelmektedir. Çayır ve meralar bilhassa yeşil oldukları dönemde nitelikli yem üretir. Tür çeşitliliğinin fazlalığı sayesinde hayvanların dengeli beslenmelerine yardımcı olurlar. Ülkemizde olduğu gibi hayvansal ürün maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerde de en ucuz kaba yem kaynağı olmaları meralara ayrı bir önem kazandırır. Damızlık yetiştiriciliğinde de vazgeçilmez öneme sahiptir. Ayrıca son yıllarda önemi giderek artan arıcılıkta en kaliteli balların üretildiği alanlar meralardır.

Meraların yeşil otu, tür bileşimine ve çevre şartlarına göre değişmekle birlikte %12-18,5 arasında ham proteine sahiptir (Koç ve Gökkuş, 1996; Bakoğlu ve ark., 1999). Buna karşılık buğday samanı %3,6 ham protein içermektedir (Özen ve Çakır, 1993). Bunun yanında mera otları bilhassa A, E ve B vitaminleri (McDowell, 1989; Özen ve Çakır, 1993) ve mineraller bakımından zengindir. Merada otlayan hayvanlar daha sağlıklı ve huzurlu olmaktadır (Altın ve ark., 2011). Ayrıca meradaki hayvanların ürünleri daha kaliteli ve lezzetlidir. Örneğin insan sağlığı için son derece önemli olup sütte ve ette bulunan konjuge linoleik asit merada otlayan hayvanlarda artmaktadır (Kurban ve Mehmetoğlu, 2006).

Çayır-meralar 14,6 milyon ha (TÜİK, 2017) ile toplam kara alanımızın %18,8'ini kaplamakta ve bu alanların tümü hayvan otlatılarak değerlendirilmektedir. Ancak özellikle meraların yetersiz kaldığı dönemlerde hayvanlar diğer alanlarda da (tarım, orman, vb.) otlatılmak suretiyle karaların aşığı yukarı %80'inden yararlanılmaktadır.

Bu kadar önemli olmalarına rağmen, Türkiye'de meraların orta malı olmaları, onların gerekli bakımın ve islahın yapılmadan kullanılmalarına sebep olmaktadır. Bu durum mera hayvancılığımızın en büyük açmazı durumundadır. Meralardan yararlanan üreticiler çoban masrafı dışında genelde başka giderleri olmadan sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde bu alanlardan faydalanmaktadır. Yasal olarak ödenmesi gereken "otlatma bedeli" bile üreticilerden alınmamaktadır. Meraların sömürülmesi ve karşılığında gerekli bakımın ve iyileştirmelerin

yapılmaması ve kullanımına dair düzenlemelerin yetersiz kalması, bu alanların üretim güçlerini ve ekolojik işlevlerini önemli ölçüde yitirmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla mera hayvancılığında üretim maliyetleri istenildiği gibi azalmamış ve sonuçta hayvansal ürün fiyatlarının Türk insanının alım gücünün üzerine çıkmasına vesile olmuştur. Et fiyatlarındaki artışa geçici çözüm olarak da et ve canlı hayvan ithalatı yoluna gidilmiştir. Ancak bunun da ileriki yıllarda daha büyük sorunların altyapısını hazırlayabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

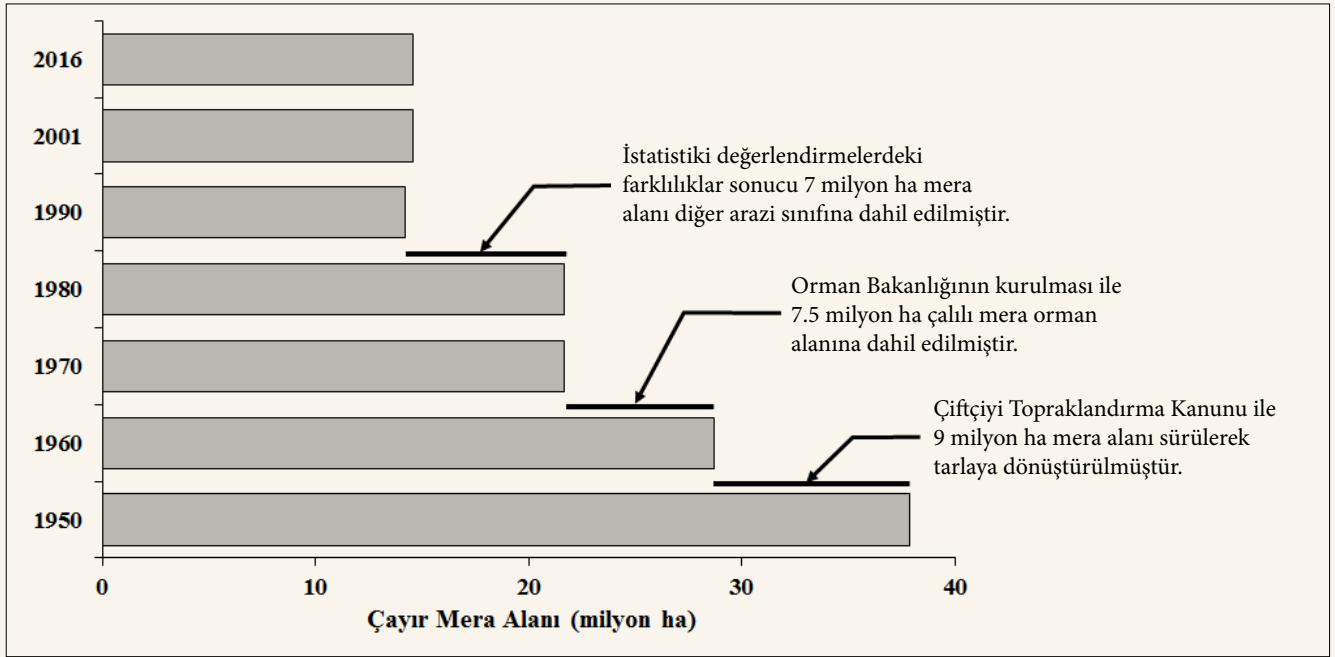
Meralardaki Değişim

Türkiye'de temel arazi varlıkları içerisinde en büyük değişim çayır-mera alanlarında yaşanmış ve bu değişim sürekli bu alanların aleyhine cereyan etmiştir. Son 70 yıl içerisinde doğal çayır ve mera alanlarında %61,5 oranında azalma olmuştur (Şekil 1). Çayır ve mera alanlarının azalmasında üç ayrı dönem vardır: a) 1950-60, b) 1960-70, c) 1980-90 arası.

a) 1950-1960 Arası: Tarım teknikleri ve girdi kullanımının çok sınırlı olduğu süreçte, ana geçim kaynağı tarım olan Türk köylüsünün gelir düzeyini yükseltebilmek için 11 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun'un fiili olarak uygulamaları 1950'den sonra başlamış ve kaynak olarak büyük bir kısmı gerçek mera arazisi olan alanlar kullanılmıştır. Bu 10 yıllık süreçte buğday alanlarında 4 milyon ha artış olmuştur.

b) 1960-1970 Arası: Orman Bakanlığının olmadığı süreçte mera olarak sınıflandırılan 7,5 milyon ha çalılı alan, 1969 yılında Orman Bakanlığının kurulması ile orman-fundalık kapsamına alınmıştır. Bu süreçte bitki örtülerinde bir farklılık olmadan sadece arazi sınıflamasından ileri gelen bir değişim olmuş ancak bunun sonucunda keçi başta olmak üzere özellikle küçükbaşların otlama alanlarında önemli daralma meydana gelmiştir. Sonuçta ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar yaşanmıştır. Beş yıl öncesine kadar T.C. Orman Bakanlığı bu çalılı alanların otlatılmasına izin vermemiştir. Bu alanlardan bugün de sınırlı olarak yararlanılmaktadır.

c) 1980-1990 Arası: Mülga Toprak-Su Genel Müdürlüğü tarafından yapılan arazi sınıflamasında 21,7 milyon ha olarak bildirilen çayır ve mera alanı, genel tarım sayımı sonucunda 14,6 milyon ha olarak kaydedilmiştir. Arazi tasnifinde ele alınan değerlendirme yöntemlerine dayalı olarak ortaya çıkan bu farklılık, gerçekte çayır-meralarda bir azalmayı göstermemektedir.

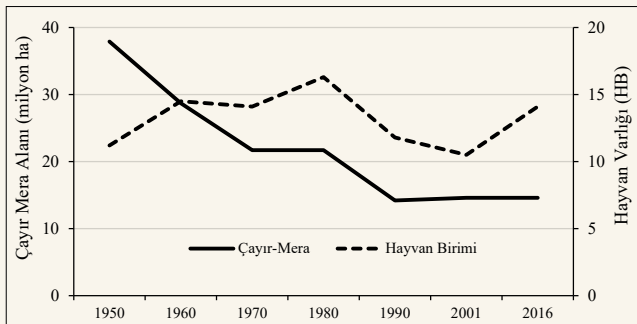

Şekil 1. Türkiye'de çayır-mera alanlarının değişimi (milyon ha).

Meraların Durumu

Türkiye'de bir yandan özellikle 1950 ile 1970 yılları arasında mera alanlarında meydana gelen 16,5 milyon ha (%43,5) azalma, diğer taraftan 1980 yılına kadar artan hayvan sayısı, meraların yükünü 2,5 katına çıkarmıştır (Şekil 2). Bu yıldan 2011 yılına değin ise hayvan varlığı azalmış, sonra yeniden artmaya başlamıştır. Fakat istatistiklerdeki mera alanları 2001 yılına kadar azalmasını sürdürmüş ve sonrasında sabit bir düzeyde kalmıştır. Bu rakamlarla yapılan kaba bir değerlendirmede, HB başına düşen mera alanında sürekli olarak bir azalmanın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu rakamlar 1990-2000 yılları dışında merada giderek artan bir otlatma yoğunluğunun varlığını göstermektedir. Artan otlatma yoğunluğu da ister istemez bitki örtülerinin zayıflamasına sebep olmaktadır. Nitekim ülke meralarının çoğunu kapsayacak şekilde yapılan çalışmada (Anonim, 2012), Türkiye'de meraların yalnızca yaklaşık %12,4'ünün hayvanlar için yeterli ve nitelikli yem üretebildiği (iyi ve çok iyi durumda olduğu), kalan %87,6'lık kısmın ise orta ve zayıf durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu değerlendirmeler meraların üretim ve ot kalitelerindeki kayıpların ağır otlanmadan kaynaklandığını göstermektedir. Ancak ülkemizde meraların hatalı otlatmadan ileri gelen bozulmasında ağır otlatma yanında, hatta ondan daha çok, zamansız yapılan otlatmalar bitki örtülerini

Şekil 2. Çayır-mera alanları ile hayvan varlığındaki değişim.

tahrip etmiştir. Özellikle küçükbaş hayvanlar daimî kar örtüsünün olmadığı, şiddetli yağışların ve soğuk rüzgârların bulunmadığı sürece kışın da meraya çıkarılmaktadır. Bilhassa toprağın ıslak olduğu zamanlarda yapılan otlatmalarda, toprak sıkışarak kök gelişimi engellenmekte, bitki artıklarının toprağa karışması zorlaşmakta, toprak organik maddesi azalmakta, yağış sularının toprağa girişi azalmakta, yüzey akışı artmakta ve erozyon ortaya çıkmaktadır. Bu durum toprak verimliliğinin ve tutulan su miktarının azalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kış ve erken ilkbaharda sürekli otlanan bitkiler yeniden üretim yapacak fotosentez dokusunu üretmekte zorlanarak zayıflamaktadır (Şekil 3). Bu duruma gelmiş iyi mera bitkileri elverişsiz çevre faktörlerinden kolaylıkla etkilenerek bitki örtüsünden uzaklaşmaktadır.

Sonuç

Türkiye'de toplam çayır-mera alanının aşağı yukarı %90'ını meralar teşkil etmektedir. Merada üretilen otun hayvan otlatılarak değerlendirilmesi, sadece bitki değil hayvan yönetimini de gerektirdiği için yönetimin de daha planlı ve titiz olunmasını gerektirmektedir. Ayrıca mera arazilerinin genelde eğimli, engebeli ve verimsiz olması

Şekil 3. Kış aylarında sürekli otlandığı için gelişme fırsatı bulamayan mera bitkileri. Dikenler, otlanamadığı için kurumuş ve merada kalmıştır.

yanında mülkiyetinin devlete ait olması, kullanımı ile ilgili sorunların da artmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında hayvancılık sektörüne yem sağladığı için de bu sektörde yaşanan sıkıntılardan etkilenmemesi için meraların yönetimindeki ve iyileştirilmesindeki faaliyetlerde daha dikkatli olunmasını zorunlu kılmaktadır.

Meralardan istenildiği gibi yararlanılamama sebeplerinin başında “zamansız otlatma” gelmektedir. Kışın kar örtüsünün olmadığı hemen hemen tüm meralarda yıl boyu otlatma yapılmaktadır. Karla kaplı yörelerde de karın kalkmasıyla birlikte bitkilerin gelişmesine bakılmaksızın hayvanlar meraya sokulmaktadır. Bu olumsuz kullanım hem iyi mera bitkilerinin kendilerini yenilemesini zorlaştırmakta hem de toprak yapısının bozulmasına sebep olmaktadır. Sonuçta bitki örtülerinde lezzetli türlerden az lezzetli türlere doğru bir değişim kaçınılmaz olmaktadır. Meraların sürekli otlatılması, aynı zamanda Bakanlık tarafından yürütülen mera ıslahı ve yönetimi projelerinden de istenen faydanın uzun süreli görülememesine yol açmaktadır. Bu sebeple meraların iyileştirilmesi ve en kaliteli hayvansal ürünlerin üretildiği mera hayvancılığının yaygınlaştırılmasında en temel ve en etkin uygulama, otlatma ve dinlendirme zamanlarına uymaktır.

Otlatmaya bağlı olarak mera bozulmasının önemli diğer ayağını “ağır otlatma” oluşturmaktadır. Ağır otlatma sonucunda bitkilerde kendilerini yenileyebilecek yeterli fotosentez dokusu ve sürgün gözü kalmamaktadır. Yedek besin maddelerini daha çok tüketmek zorundan kalan bitkiler, fizyolojik olarak zayıflayarak elverişsiz kullanmaya ve çevre faktörlerine karşı duyarlı olur ve zamanla bitki örtüsünden çekilir. Ancak ülkemiz meralarında ağır otlatma baskısı zannedildiği kadar boyutlarda değildir. Genelde mera alanlarının yetersiz olduğu yerleşim birimlerinde ağır otlatma sorunu yaşanmakta, geniş mera alanlarına sahip yerlerde (özellikle meraların yaygın olduğu Doğu ve İç Anadolu Bölgeleri’nde) ciddi sorun teşkil edecek bir hayvan baskısı görülmektedir. Çünkü,

a. Ülkemizde ürün hasadından, bilhassa hububat hasadından sonra hayvanlar 1-3 ay anız alanlarında otlatılmaktadır.

b. Köy/mahalledeki hayvanların tümü devamlı olarak merada otlatılmamaktadır. Özellikle Batı Anadolu’da sağılan sığırlar meraya 2-4 ay kadar çıkarılmaktadır.

c. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından verilen hayvan sayısı istatistiklerinin güvenilirliği konusunda endişeler vardır.

ç. İzinli ya da izinsiz orman sınıfına dahil edilen çalılı alanlar ve ormandaki açıklıklar küçükbaş hayvanlar tarafından otlatılmaktadır.

d. İstatistiklerde çayır-mera alanlarından daha fazla miktarda (16,1 milyon ha) “diğer arazi” bulunmaktadır. Bu araziler bitki yetişmesi/yetiştirilmesi için uygun olmayan alanlardır. Bu alanların büyük bir kısmı otlak olarak kullanılmaktadır.

Meranın bir kanununun bulunması ve resmî kayıtlara göre 14,6 milyon ha alana sahip olmasına karşın, taşrada

teşkilatlanması bulunmuyordu. Ancak yeni düzenleme ile 22.01.2018 tarihinde İl gıda tarım ve hayvancılık müdürlüğü bünyesinde çayır-mera ve yem bitkileri şube müdürlüğü kurulması önemli bir adımdır. Buna ek olarak Mera Kanunu da Orman Kanunu gibi yaptırım gücü olacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Yasa’da yer alan Mera Yönetim Birlikleri kurulmamış ve “otlatma bedelleri” toplanamamıştır. Burada Büyükşehir Belediyesi Yasası gereği büyükşehir konumuna gelen illerde köylerin belediyeye bağlı mahalleye dönüştürülmesi ve otlatma bedellerinin harcanmasında muhtarlığın değil, belediyelerin yetkili olması, otlatma bedellerinin toplanması ve kullanımında isteksiz davranılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca belediyeler mera alanlarının kullanımında kendilerini yetkili görebilmektedir.

Sonuç olarak hayvanlara nitelikli ve ucuz kaba yem sağlayan meraların durumu ve kullanımında birçok olumsuzluk yaşanmaktadır. Sürekli otlatma en önemli sorundur. Bazı meralarda da ağır otlatma başka bir sorunu teşkil etmektedir. Bu sorunların üstesinden gelmek için Yasada belirtilen mera yönetim ilkelerine uyulmalıdır. Orman sınıfına dahil edilen çalılı alanlar, dünyada ve 1970 öncesinde ülkemizde olduğu gibi yasal düzenlemelerle yeniden meraya katılmalıdır. Mera Yönetim Birliklerini etkin konuma getirecek düzenlemeler yapılmalıdır. Geniş alanlar kapsayan diğer araziler yeniden değerlendirilerek gerçekte mera alanı olanlar meraya katılmalı, olmayanlardan ise meraya dönüştürülebilecekler ıslah edilerek otlak olarak kullanılmalıdır.

Kaynaklar

- Altın, M., A. Gökkuş, A. Koç, 2011. Çayır ve Mera Yönetimi. 1. Cilt (Genel İlkeler). T.C. Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı, TÜGEM, 376s.
- Anonim, 2012. Ulusal Mera Kullanımı ve Yönetimi Sonuç Raporu. TAGEM, TÜBİTAK Proje No.: 106G017, 483s.
- Bakoğlu, A., A. Koç, A. Gökkuş, 1999. Erzurum Yöresi Çayır ve Meralarındaki Yaygın Bitki Türlerinin Ömür Uzunluğu, Çiçeklenmeye Başlama Tarihi ve Ot Kalitesi ile İlgili Bazı Özellikler. Türk Tarım ve Orman Dergisi, 23 (Ek sayı: 4): 951-957.
- Koç, A., A. Gökkuş, 1996. Annual Variation of Above Ground Biomass, Vegetation Height and Crude Protein Yield on the Natural Rangelands of Erzurum. Tr. J. Agric. and Forestry, 20: 305-308.
- Kurban, S., İ. Mehmetoğlu, 2006. Konjuge Linoleik Asit Metabolizması ve Fizyolojik Etkileri. Türk Klinik Biyokimya Dergisi, 4(2): 89-100.
- Özen, N., A. Çakır, 1993. Yemler Bilgisi ve Yem Teknolojisi. Atatürk Ü. Ziraat Fak. Ders Yay.: 50, Erzurum, 252s.
- TÜİK, 2017. Tarım İstatistikleri. TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.